

**РОЗДІЛ 10
РЕЦЕНЗІЇ**DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.2.56>**ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ОПРАЦЮВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ МОВИ
ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА¹****Пена Л.І.,***orcid.org/0000-0002-7154-4617**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Минулоріч українство відзначило 150-літній ювілей видатного майстра слова Василя Стефаника, «який надзвичайно реалістично змалював у своїх коротких, але й справді подекуди страшних за змістом новелах життя галицько-покутського селянина, який кількома художніми мазками, штрихами міг відтворити надзвичайно широку панораму нелегкого життя покутського села» (с. 4). Багато заходів щодо вшанування його пам'яті в нелегкий пандемійний час, час переважно дистанційного спілкування, зініціював та провів Прикарпатський національний університет, названий іменем великого земляка: підготовка і презентація 4-томного видання творів та епістолярної спадщини письменника, Міжнародний науковий конгрес «Василь Стефаник і світова культура», онлайн-турнір комп'ютерної гри-вікторини «Шлях Василя Стефаника», конкурс есеїв для студентської та учнівської молоді «150 слів про Стефаника», конкурс малої прози «Коротко. Сильно. Страшно» тощо.

Ще однією пелюсткою у вінок пошанування нашого крайнина став «Словник мови художніх творів Василя Стефаника (фрагмент)», автором-укладачем якого є доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янських мов ПНУ Микола Петрович Лесюк. Шана науковцеві за те, що довів до кінця доручену йому ділянку роботи над укладанням словника мови патрона Прикарпатського університету! Адже лексикографічна праця – досить часозатратна справа й потребує значних зусиль, особливо якщо зважити й на те, що в той час, коли реалізували такий задум, не було комп'ютерної техніки, яка неабияк полегшила б і збір матеріалу, і його опрацювання. А картотеку словника уклали в паперовому варіанті.

Тож можемо ствердити, що українська авторська лексикографія (створення словників мови письменників) поповнилася ще одним цінним виданням. На жаль, рецензований словник представляє тільки невелику частину лексикону художнього мовлення новеліста, яка охоплює слова на літери Г, І, Д, Е, Є, Ж, З, оскільки саме за цей обсяг роботи відповідав Микола Лесюк як один із членів авторського колективу. На щастя ж, ця лексикографічна праця, що репрезентує Стефаникове лексичне та фразеологічне розмаїття на вказані букви, може стати поштовхом до завершення укладання повного словника і взірцем для майбутніх укладачів: уторованим шляхом легше йти.

Анонсований словник присвячений світлій пам'яті видатної особистості, професійна й наукова діяльність якої також безпосередньо пов'язана з Прикарпатським університетом (раніше – Івано-Франківським державним педагогічним інститутом імені В.С.Стефаника), – професора Івана Ковалика, який, власне, був ініціатором і натхненником створення словника мови художніх творів Василя Стефаника.

У *Передмові* подано коротку передісторію народження словника. Принагідно штрихами окреслено також ще одну організовану й започатковану Іваном Коваликом діяльність щодо укладання словника мови художніх творів іншого гіганта думки, великого інтелектуала, ерудита в багатьох галузях знань, неперевершеного майстра слова, видатного українського поета і прозаїка Івана Франка (с. 4). Робота над картотеками художньої спадщини обох українських мислителів під керівництвом професора Івана Ковалика розпочалася ще у Львівському університеті, де він працював. А 1974 року, як зазначає М.Лесюк,

¹ Рец.: Лесюк М. Словник мови художніх творів Василя Стефаника (фрагмент). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2021. 384 с.

обидві ці картотеки І.Ковалик перевіз до Івано-Франківського педінституту, «коли він сам змушений був через певні незгоди з керівництвом Львівського університету покинути кафедру української мови цього ВОЗу і переїхати на роботу до Івано-Франківська» (с. 5).

Звернено увагу в *Передмові* на труднощі, через які розпочата й великою мірою здійснена робота не увінчалася виданням словника. Серед них виявилася проблема, яка полягала у тлумаченні фразеологічних одиниць, визначенні стрижневого слова в них та уніфікації їхньої фіксації й інтерпретації. Також, на думку Миколи Лесюка, «дуже гальмує працю над укладанням словника ... опис уживання в мові письменника службових частин мови, зокрема прийменників та сполучників, адже їхня частотність сягає величезних чисел – кількох сотень, інколи й понад тисячу» (с. 17-18).

Пропонований фрагмент словника, як зазначає М.Лесюк, створений на основі академічного видання 1949 року, але весь ілюстративний матеріал розписаний за новелами 1933 року. «Усі моменти, якими відрізнялися ці два видання, зафіксовані під час звіряння текстів і зазначення в картках нових сторінок за виданням 1949 року» (с. 8). Автор-упорядник ділиться своїми спостереженнями про те, що «під час звіряння речень було помічено чимало фактів, які свідчили про більшу відповідність текстів з академічного видання 1949 року оригіналам творів письменника, ніж текстів із новел 1933 року, які, як відомо, також піддавалися суттєвому редагуванню» (с. 8-9). Ці розбіжності стосувалися, зокрема, написання частки (постфікса) **ся** (**си**) разом чи окремо, правопису найменувань для позначення сакральних понять з великої чи малої літери (*Бог, Господь, Різдво, Служба Божа, Матір Божа* тощо), закінчень родового відмінка -и чи -і іменників жіночого роду (*зависти, зависті*), розрізнення/нерозрізнення букв для позначення звуків [г] і [ґ] (*газда – тазда, згребло – зґребло* і под.), передавання деяких особливостей діалектної вимови (на зразок *уважити – уважъйти, вібачити – вібацьйти, жилисливий – жъилисливий*) та ін.

Для зручності користування описано принципи укладання словника, які були розроблені проф. І.Коваликом та дещо узагальнені М.Лесюком для створення словників мови будь-якого письменника. Вони стосуються структури словникових статей, способів наведення реєстрових слів, передавання письменницької орфографії, особливостей інвентаризації багатозначних слів та омонімів, здрібніло-пестливої та згрубілої лексики, звукових варіантів, зокрема місцевих форм, спе-

цифіки добору речень-ілюстрацій тощо.

Слушними є міркування Миколи Лесюка щодо ілюстрування, зокрема його повноти. Науковець небезпідставно вважає, що ідеальним уважався б такий словник, у якому було б наведено всі випадки вживання письменником певного слова: «У такому разі читачеві не треба звертатися до твору, шукати необхідну сторінку і на ній необхідне слово» (с. 12). Однак з огляду на велику кількість слововживань (напр., слово *голова* у творах Стефаніка використано 171 раз; таку ж кількість разів ужито і слово *земля*; *знати* – 199 разів; *жінка* – 165 разів; *давати* – 75 разів; *годен* – 73 рази; прийменник *до* – 594 рази, а його варіанти *д'* – 13 та *ід* – 2; прийменник *з* – 743 рази з варіантами *із* – 68, *зі* – 43, *зо* – 24, *с* – 3, *ізо* – 1; прийменник *за* – 420 разів тощо) Микола Лесюк обрав оптимальний спосіб і зробив так, як Іван Ковалик та українські лексикографи, які уклали словники мови творів Тараса Шевченка, Григорія Квітки-Основ'яненка та ін.: навів до кожного слова чи його лексико-семантичного варіанта по одному-два найяскравіших приклади.

У кінці словникових статей автор зі знаком + (плюс) подає статистичні відомості, що охоплюють певну словоформу та кількість її вживань: для іменних частин мови – спочатку називний відмінок, відтак усі інші в однині та множині; для дієслова – інфінітив, а після нього особові та родові форми однини і множини.

З метою зручності користування, заощаження місця й усунення громіздкості описів у словнику подано низку скорочень, які використано як ремарки у словникових статтях, та їхнє розшифрування.

Словникова стаття має звичну для такого типу словників структуру: заголовне (реєстрове) слово; кількість уживань у творах; тлумачення значення слова, з яким воно зафіксоване, і кількісна характеристика; ілюстрація (контекст). Якщо слово багатозначне, то спочатку йде визначення значення, яке характеризується найбільшим числом слововживань, а за ним ідуть за спадною кількісною градацією інші значення. Продумано й описано спосіб передачі слів як компонентів фразеологізмів.

Наведемо приклади словникових статей:

«ГАЙНУВАТИ (3). 1. Витратити марно; розтринькувати, переводити (2). [–] *Дес давно то, бувало, ксьондзи гійкали на нарід, аби не пив, аби не гайнував, а тепер, видите, нарід і не п'є і не гайнує, а грейціря рівно не видит* 75.

2. Гуляти, дармувати (1). [–] *Була-с порьидна таздиня, тьижко-с працювала, не гайнувала-с, але на старість у далеку дорогу вібралас-с си* 67» (с. 25).

«**ЖАЛЬ**¹ (7), **ЖБИЛЬ**¹ (4). 1. Важкий настрій; сум, печаль, скорбота (5). – *І той жбыль, коли я, як замуrowаний цементом, попав у глибоку пивницю, зробив із мене такого, що зачъив забувати то, що мене вжитю всерадувало* 216. / *Образн.* (4). *Безодня смутку, увесь жаль і безсильний страх зійшлися разом в очах і разом сплодили дві білі сльози* 143.

2. Незадоволення з приводу чого-н.; скарги, нарікання (1). – *Кличут вечеряти, Даниле, а Бога не гнівiт своїм нерозумним жалем* 188.

◇ У спол. (5): а) з **жалю** – внаслідок великої туги, печалі, смутку з приводу чогось або за чимось (3). *Камiнь, – аби камiнь, та й розпук би си із жбылю!* 14; [–] *Мині з жбылю за люцким словом не раз хотiло си дати себе замурувати* 216; б) **здавати жалю** – засмучувати кого-н., наводити тугу, печаль (1). *Лиш дивилася [корова] на бабу і жалю єї здавала* 50; в) **мати жаль** (1) – *див. мати*.

+ Одн. Н. **жбыль** *образн.* 140; Р. з **жалю** у спол. а) 225, Зн. у спол. в) 249; Ор. **жалем** *образн.* 68; з **жалем** *образн.* 195» (с. 202-203).

«**ЗЕЛЕНИЙ** (20), **ДЗЕЛЕНИЙ** (3). 1. Один з основних кольорів спектра – середній між жовтим і блакитним (14). *Мама дала Катрусі квітки сині, білі, зелені, червоні* 37; а). Який має колір трави, листя, зелені (7). *Сiдає [старий] серед зеленої озимини, підтирається палицею і мовчить* 158. / *Образн.* (2). *А Бог вас карає, бо ви маєте на єго сонце дивитися, ви маєте дiтьми тiшитися і зеленим колосом на веселім лиці гладитися* 152. / У знач. імен. (1). *Встає, спираєся на палицю і йде на озимину. – Файне, зелене, авона [курка] тотопсує...* 158.

2. Покритий зеленню, травною (5). *Він [грiх] перейде на дитину, він зйiде на худобу, він.. спаде на зелену ниву і він чоловікові душу вольме* 151. / *Образн.* (1). *..є така [натура], що хоть ти мором годуй, хоть ти її у найкрацу весну пусти на зелене поле, а вона плаче* 152.

3. *Перен.* Молодий, незрілий, невістостаний. (2). *У колядці, повт. ..Будь же нам здоров, пане Максиме, в недiлю, В недiлю рано дзелене вино сажене. Винчуєм тебе счьистым, здоров'єм в недiлю, В недiлю рано дзелене вино сажене* 80.

◇ У спол. (2): а) **зелений коваль** – назва жука, який видає тріскотливий звук (1). *Чорний сверцок дотулився нiжки та й утік. Зелений коваль держиться подалеки. Мiдяна жужелиця борзенько оббiгає дитину* 95; б) **Зелені Свєта** – християнське свято, яке відзначається на 50-ий день після Великодня і супроводжується прибиранням хати і подвір'я зеленню (1). [–] *..не загрійте голови, як котрих Зелених Свєт: люди йдуть до церкви, село обмаєне, а ви лежите як дуб'є під любистком...* 214.

+ Одн. Н. **дзелений** 1а) 14; **зелена** 2 – 117; Зн. **зелену** 1а) 216; **на зелену** 1а) 130; **в зелене** 2 – 216; мн. Н. **зелені** 1 – 97, 1а) 126, 2 – 229; Ор. **зеленими** 1а) 143 (2 р.); М. **по зелених** 2 *образн.* 126; у **зелених** 1 – 45» (с. 339-340).

Уважно ознайомившись із *Передмовою*, у якій детально й доступно виписані принципи побудови словникової статті та пояснені всі вжиті знаки та їхнє значення, користувачі легко сприйматимуть інформацію.

Загалом у словнику зафіксовано понад 1480 слів (словникових статей), які об'єднують більше 8450 слововживань.

Насамкінець висловимо захоплення грандіозною скрупульозною роботою Миколи Лєсюка, вкладеною в те, щоб рецензований словник побачив світ. Пам'ятаючи слова свого Вчителя Івана Ковалика: «Ви мусите довести справу укладання словника мови художніх творів Василя Стефаника до завершення, тоді я буду спокійний» (с. 6), – Микола Петрович увів до наукового обігу оформлений у словник фрагмент мовного портрета особистості видатного новеліста. Поділяємо його оптимізм щодо того, що «повний словник мови художніх творів Василя Стефаника – це ... цілком реальна справа, лише для цього потрібна добра воля, бажання й підбір зацікавлених укладачів-ентузіастів. Звичайно, ще й фінансова підтримка...» (с. 17).

Отож українське словникарство поповнилося ще однією працею, яка буде корисною філологічній спільноті для реалізації багатьох наукових задумів різного спрямування.